

"for" ved realisation som præp.frase.

55) Jeg afskar dem tilbagetoget

56) Pengene banede ham vejen mod nye mål

57) Jeg afmalede ham følgerne af ulykken

men ikke:

58) \*De blev afskåret tilbagetoget

59) \*Han blev banet vejen mod nye mål

60) \*Han blev afmalet følgerne af ulykken

Litteratur:

Basbøll, Hans (1986): Diderichsen vs Dik eller Feltanalyse vs Funktionel grammatik. In: NyS (Nydanske Studier) 16/17.

Diderichsen, Paul (1946/62): Elementær dansk Grammatik (København).

Dik, Simon C. (1978): Functional Grammar (Amsterdam).

Dik, Simon C. (1980): Studies in Functional Grammar (London).

Herslund, Michael (1986): Double Object Constructions in Danish In: Lars Hellan, Kirsti Koch Christensen (eds): Topics in Scandinavian Syntax (Dordrecht).

Mikkelsen, Kristian (1911): Dansk Ordføjningslære (København).

Ruus, Hanne (1979): Sproglig betydningsanalyse. In: NyS (Nydanske Studier) 10/11.

# MODALVERBER MED PASSIV INFINITIV I MODERNE DANSK

Af Karen M. Lauridsen og Ole Lauridsen

1. Passiverbarhed og valget af passivform (O. Lauridsen (1987:153-225; 1988 in toto))

Fænomenet passiverbarhed må alt i alt karakteriseres som en forskningens horeunge. De monografiske arbejder om passiv i germanske sprog er over en bank ganske vist talrige, men snart sagt alle retter de blikket mod diatesens syntaktiske struktur, dens frekvens, dens funktion og deslige, mens enkeltverbernes mulighed eller mangel på mulighed for at undergå passivtransformation generelt forbigås. De egentlige grammatikker må selvsagt ofre problemet nogen opmærksomhed, men de forklaringer, der gives i værker, der ikke blot indskrænker sig til at registrere ikke passiverbare verber, efterlader i hovedsagen en mængde uklare punkter og afslører intet egentligt sammenhængende system.

At forholdet mellem semantisk og syntaktisk valens spiller en afgørende rolle for verbernes passiverbarhed, erkendes af langt de fleste grammatikere. Hovedparten fokuserer - for nu at tale meget generelt - på den funktional-semantiske enhed agent og forudsætter, at et givet verbs aktiviske subjekt skal have agentiv status, for at verbet kan passiveres; at verber som fx se, høre, have og rumme rent faktisk optræder i passiv, rokker i betænkelig grad ved denne tese. En tilsvarende mangel på rækkevidde har den noget sjældnere fremførte teori om, at det blandt de polyvalente verber kun er verber med objekt i form af egentligt genstandsled, der

kan omsættes til passiv - jævnfør bl.a. Mikkelsen (1911:85 og 378). At adskille genstandsled fra ikke passiverbare verbers såkaldte hensynsled, der kendetegnes ved at indgå i en fjernere forbindelse med det styrende verbum end genstandsleddet (som fx objektet for angå, ligne, tilstøde) er nemlig alt andet end ligetil, med mindre man da som Mikkelsen med en noget pinagtig ringslutning ser hensynsleddets løsere tilknytning afspejlet i den omstændighed, at leddet ikke kan blive til subjekt i passiv, at verbet ikke kan passiveres. Tesen svækkes desuden yderligere ved, at kun en mindre del af verbalinventaret indfanges.

Trods problemer som de nævnte er der næppe tvivl om, at passiveringshindrende faktorer er at finde just i spillet mellem syntaktisk og semantisk valens, blot skal accenten placeres andetsteds end hidtil antaget. En undersøgelse af ca. 3000 danske verber, hvis resultater baserer sig på introspektion, korpusanalyse og informanttests, har vist, at såvel mono- som polyvalente verber ikke kan passiveres, hvis deres overfladesubjekt har den funktional-semantiske værdi objektiv, dvs. hvis det udtrykker den størrelse, der indgår i eller er resultat af det i verbalstammen fastlagte indhold, jævnfør eksistere, ske, tilstøde osv. Det skal understreges, at teorien forudsætter, at en og samme stamme uden videre kan realiseres i helt forskellige verber, der regnes med andre ord ikke med polysemi; således opereres eksempelvis med et give = "have som resultat", ikke passiverbart, idet subjektet er objektiv, og et give = "forære", passiverbart, idet subjektet ikke er objektiv. Alt dette fører selvsagt til en bestemt opfattelse af passiven, der igen leverer en begrundelse for, at refleksive verber samt verber med

legemsdele og beklædningsgenstande som objekt eller med objekter determineret af possessiver med reference til subjektet ikke kan passiveres; disse områder må i denne sammenhæng hvile, der henvises til O. Lauridsen (1987: 226-229) og (1988:81f). For god ordens skyld skal det nævnes, at der findes enkelte systembegrundede undtagelser, samt at systemet som sådant kan brydes, men dette sker uhyre sjældent, og faktisk udelukkende i egentlig litterære sammenhænge, jfr. Drachmannbelægget "... - her soves trygt - ligegyldigt hvad der så sker derude" (efter Aage Hansen (1967:50)); der er tale om leg med sproget, om parolebundne skred, der ikke ryster fundamentet.

Analysen af de nævnte verber bygger på en i sit dybeste væsen prædikatslogisk orienteret opdeling i på den ene side stative, på den anden side dynamiske verber. Stative verber kendetegnes negativt ved, at de på prædikationsplanet aldrig opviser hverken funktor incept, der angiver overgang, eller funktor caus, der betegner handling og dermed forudsætter et igangsættende, et agentivt element. Tilstedeværelsen af incept og/eller caus er heroverfor typisk for de dynamiske verber, der lader sig inddele i transitionale, aktorale og kausative verber. Transitionale verber angiver, at der indtræder en forandring, som ikke implicerer et agentivt element (fx falde, opdage, vinde, ankomme); de rummer således på det dybeste plan altid prædikatoren incept, men ingen prædikator caus, hvorfor der på det højereliggende funktional-semantiske plan ikke findes et agentiv. Et sådant markerer sig til gengæld uden indskrænkninger ved aktorale og kausative verber, der i den inderste betydningsstruktur således altid rummer et caus; herudover kan de indeholde et incept, men dette er

ingenlunde et krav. De aktorale verber karakteriseres ved, at de på det funktional-semantiske plan ikke forudsætter tilstedeværelsen af kasusrollen objektiv - den egentlige genstand er leksikaliseret (fx danse, bede om, hjælpe, gå), de kausative opviser heroverfor altid et objektivt element (fx slå, fortælle, give, kaste).

Der kan herudfra lægges et snit gennem det samlede verbalinventar, der flyder af dichotomien  $\pm$ agentivt element og dermed samler stativ og transitionale verber i én gruppe over for aktorale og kausative i en anden, jævnfør nedenstående skitse

| STATIV<br>VERBER |   | $\pm$ incep $\pm$ caus ( $\Rightarrow$ $\pm$ agentivt element)   |  |
|------------------|---|------------------------------------------------------------------|--|
|                  |   | =====                                                            |  |
|                  |   | $\pm$ incep                                                      |  |
| D                |   | TRANSITIONALE ( $\pm$ caus $\Rightarrow$ $\pm$ agentivt element) |  |
| Y                | V |                                                                  |  |
| N                | E |                                                                  |  |
| A                | R | AKTORALE                                                         |  |
| M                | B | $\pm$ caus $\pm$ incep                                           |  |
| I                | E | /                                                                |  |
|                  |   | ( $\Rightarrow$ $\pm$ agentivt element) ell.                     |  |
| S                | R | \                                                                |  |
| K                |   | $\pm$ caus $\pm$ incep                                           |  |
| E                |   | KAUSATIVE                                                        |  |

Netop delingen efter kriteriet  $\pm$ agentivt element er af særlig vigtighed for vurderingen af -s- og blive-passivs brug i sammenhænge, hvor passiven er præsensisk finitum. Kun præsensiske former kan, må det betones, underkastes en egentlig systematisk betragtning; som bekendt blokerer en række med stammeudlyden forbundne forhold i vidt omfang for præterital -s-passiv, hvorfor denne overhovedet savner analogimønstre og således er mindre frekvent (Mikkelsen (1911:379f)). Førømtalte undersøgelser viste, at der er en meget markant tendens til at lade ikke-agentive, altså stativ og transitionale verber optræde i -s-passiv (jævnfør "Byen anes i kimmingens rand", "Bogen haves på Statsbiblioteket"), mens agentive, altså aktorale og kausative verber realiseres i s- eller blive-form alt efter aspekt, idet -s-passiven hovedsagelig benyttes ved durativitet (jævnfør "Her i landet hænges forbrydere" ), blive-passiven mestendels ved perfektivitet (jævnfør "Netop nu bliver forbryderen hængt"); dette forhold afspejler i øvrigt givetvis forskellige historiske faktorerers spil, der henvises til O. Lauridsen (1987: 203f) samt (1988:79).

Med andre ord, for brugen af de to danske passiv-former kan der påvises klare regulariteter, når verberne optræder i finit præsensisk form; men det påviste mønster brydes for de aktorale og kausative verbers vedkommende, når passiv infinitiv af sådanne indgår i syntaktisk forbindelse med modalverber.

## 2. Kombinationen af modalverbum + passiv infinitiv

Ved modalitet som en tværsproglig semantisk kategori forstås grammatikaliseringen eller leksikaliseringen af den talendes (eller en anden modal kildes) holdning

eller mening, hvad angår muligheden, forudsigeligheden eller nødvendigheden af, at en given proposition er sand eller falsk, eller at en given handling eller tilstand tilvejebringes. Hvis den talendes holdning angår en efterfølgende propositions sandhedsværdi, er der tale om epistemisk modalitet; hvis den angår tilvejebringelsen af en given handling eller tilstand, er der tale om ikke-epistemisk (deontisk) modalitet.

En systematisk semantisk kategorisering af modalverberne indebærer en basal skelnen mellem de modallogiske operatoren mulighed og nødvendighed, der har følgende indbyrdes relation:

pos p = non nec non p

nec p = non pos non p

Nødvendighedsoperatoren kan dog opdeles i to, således at der bliver i alt tre operatoren: mulighed, forudsigelighed og nødvendighed (K.M. Lauridsen (1987:74-112) og (1988 in toto)).

Endvidere må der i kategoriseringen lægges et skel mellem henholdsvis epistemisk og ikke-epistemisk modalitet, og det er denne sidste distinktion, der er væsentlig i nærværende sammenhæng. Om man vælger at betragte modalverberne som polyseme eller man vælger at betragte eksempelvis epistemisk kan over for deontisk kan som to lexemer, er i denne sammenhæng uden betydning. Vigtigt er det derimod, at de epistemiske og de deontiske modalverber optræder i forskellige morfologiske og syntaktiske sammenhænge. Af disse vil eksemplificeringen i det følgende koncentrere sig om tre forhold: perfektive konstruktioner, forekomst i konditionalsætninger samt passive konstruktioner.

- 1a Firmaet kan have tjent en masse penge på dette projekt
- b Firmaet har kunnet tjene en masse penge på dette projekt
- 2a De kan bygge det nye amtssygehus på den grund
- b Hvis de kan bygge det nye amtssygehus på den grund, ...
- 3a Han kan blive udnævnt til administrerende direktør inden nytår
- b Han kan udnævnes til administrerende direktør inden nytår

Eksempel (1a) vil blive interpreteret som epistemisk modalitet ("Det er muligt, at firmaet har tjent ..."), mens (1b) vil blive interpreteret som ikke-epistemisk ("Det har været muligt for firmaet at tjene ... " / Firmaet har været i stand til at tjene ..."). Med andre ord, de ikke-epistemiske modalverber kan forekomme i perfektiv, mens dette ikke er tilfældet for de epistemiske; de kan udelukkende forekomme med perfektiv i den efterfølgende verbalfase, og denne verbalfase har da fortidig reference (distinktionen mellem perfektiv og non-perfektiv ophæves).

Det er ikke muligt at afgøre, om (2a) er epistemisk eller ikke-epistemisk, når eksemplet optræder uden kontekst. Når det indsættes i en konditionalsætning som i (2b), er der derimod ingen tvivl; her er kun en ikke-epistemisk interpretation mulig. De epistemiske modalverber kan ikke optræde i konditionalsætninger.

I eksempel (3) er der heller ikke tvivl om distinktionen mellem epistemisk (3a) og ikke-epistemisk (3b) modalverbum.

Da der generelt synes at være klare syntaktiske karakteristika, som adskiller de epistemiske modalverber fra de ikke-epistemiske, er det nærliggende også at antage, at noget lignende gør sig gældende, hvor henholdsvis -s- og blive-passiv optræder i konstruktion med et givet modalverb (altså ved modalverb + passiv infinitiv af de kausale og aktorale verber, s.o.). Hvis man i stedet for kan i eksempel (3) indsetter et af de andre centrale modalverber, får man

4a Han kan/vil/må/skal/bør blive udnævnt ...

b Han kan/vil/må/skal/bør udnævnes ...

I (4b) er der helt klart tale om ikke-epistemisk modalitet. I (4a) er der med undtagelse af eksemplet med skal tale om epistemisk modalitet. Det viser sig i flere sammenhænge, at skal falder uden for det generelle mønster. Dette skyldes måske, at skal har flere forskellige betydninger, der alle må interpreteres som ikke-epistemiske (men til gengæld med en større eller mindre grad af fremtidighed), og at den betydningsforskel, som henholdsvis blive- og -s-passiv generelt udtrykker, i tilfælde med skal udnyttes til at foretage en distinktion mellem de ikke-epistemiske betydninger. "Han skal blive udnævnt" udtrykker således den talendes løfte, mens "Han skal udnævnes" udtrykker et påbud fra den talende eller fremtidighed i overensstemmelse med en given plan (henholdsvis fx "koncernchefens påbud til personalechefen" og "firmaets plan for dette års forfremmelser").

Ved en foreløbig undersøgelse af eksemplerne i et almensprogligt dansk korpus, som er blevet etableret på Handelshøjskolen, har det vist sig, at de her

skitserede hypoteser synes at holde stik. Der er således eksempler på epistemisk kan/vil + blive-passiv og ikke-epistemisk kan/vil/må/skal/bør + -s-passiv:

- 5a Når tilføjelsen ikke er med i Ekstra Bladet, kan min udtagelse tages til indtægt for, at fagforeningerne støtter de overenskomststridige arbejdsnedlæggelser ...
- b Spørgsmålet er, om Margaret Thatcher, der på juni-topmødet i Bruxelles optrådte stejlt og selvsikkert, vil være tilfreds med en sådan tilkendegivelse, der nemt kan blive punkteret alene på efterårets sikkert hede diskussion om nye indgreb mod overskudsproduktionen af landbrugsprodukter og især korn.
- 6a Udenlandske banker vil ikke blandes ind i 6. Juli Bank-skandalen.
- b Alene i Århus anholdt politiet i løbet af seks timer fredag aften og natten til i går ialt 13 bilister, der vil blive sigtet for spiritus- eller promillekørsel.
- 7 En fornyet indsats for at standse krigen via FN skal være velkommen. Men indtil da må Irak styrkes økonomisk og militært for at forhindre, at det bliver rullet over ende af iranerne.
- 8 Det er helt op til fabrikanten eller importøren, om produkterne skal DVN-testes.
- 9 Justitsminister Erik Ninn Hansen (K) nægter at bøje sig for flertallet i Folketingets retsudvalg, der mener, at asylansøgere for tiden ikke bør udvises til Libanon på grund af den nuværende situation i landet.

Konstruktionen modalverb + blive-passiv infinitiv hører ikke til de mest højfrekvente i moderne dansk, men der ses dog ikke sjældent eksempler med henholdsvis kan eller vil + blive-passiv. Derimod er der i korpus ikke eksempler med må/bør/skal i samme konstruktion.

De traditionelle danske grammatikker (Mikkelsen (1911:383f,389), Diderichsen (1946:114f,136f) og Aage Hansen (1967:54)) undlader alle at forsøge en systematisk forklaring på den semantiske distinktion mellem -s- og blive-passiv i konstruktion med modalverberne.

### 3. Konklusion

Med en funktional-semantisk kategorisering af verberne mener vi at have redegjort for, ikke blot hvilke verber, der er passiverbare, men også hvilke verber, der kan optræde i såvel -s- som blive-passiv. Ved de kausale og aktorale verber er der, som allerede godtgjort, en aspektuel forskel mellem anvendelsen af de to passiver i deres finitte form. Når de samme verber optræder i passiv infinitiv i konstruktion med et modalverb, ophæves den aspektuelle distinktion, og i stedet for etableres komplekset modalverb + -s-passiv infinitiv over for komplekset modalverb + blive-passiv infinitiv en modal distinktion, i de fleste tilfælde mellem epistemisk og ikke-epistemisk modalitet. Det må tages for givet, at det er modalverbets semantik, som bestemmer valget af henholdsvis -s- og blive-passiv i infinitiven. Om komplekset modalverb + passiv infinitiv er et eller to sproglige tegn er til gengæld en diskussion, som vi ikke vil komme nærmere ind på her.

### 4. Litteratur

Diderichsen, Paul (1946, 3.udg. 1976) Elementær Dansk Grammatik. København. Gyldendal.

Hansen, Aage (1967) Moderne Dansk III. København. Grafisk Forlag.

Lauridsen, Karen M. (1987) A Syntactico-semantic Subcategorization of the Modal Verbs in Modern English and Danish. Handelshøjskolen i Århus.

Lauridsen, Karen M. (1988) "Overvejelser omkring principperne for en syntaktisk-semantisk kontrastiv analyse af modalverberne i moderne engelsk og dansk" i Hermes. Tidsskrift for sprogforskning. 1. Det erhvervssproglige Fakultet, Handelshøjskolen i Århus.

Lauridsen, Ole (1987) Passiv und Passivfähigkeit im Dänischen und Deutschen. Handelshøjskolen i Århus.

Lauridsen, Ole (1988) "Passiv og passiverbarhed på dansk og tysk" i Hermes. Tidsskrift for sprogforskning. 1. Det erhvervssproglige Fakultet, Handelshøjskolen i Århus.

Mikkelsen, K. (1911, 1975) Dansk Ordføjningslære. København. Hans Reitzel.